

JEMEN – OD RDEČEGA MORJA DO PUŠČAVE AR RUB AL KHALI

Tomaž Podobnikar

UDK 915.33

JEMEN – OD RDEČEGA MORJA DO PUŠČAVE AR RUB AL KHALI

Tomaž Podobnikar, Prostorsko informacijska enota ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Prek ozemlja nekdanjega Severnega Jemna poteka v smeri od severa proti jugu gorovje, ki deli ta del dežele na tri zelo različne podnebne pasove. Gorovje, zelena pokrajina z vrhovi, višjimi od 3000 m, ki ji pravijo tudi streha Arabije, je široka kakih 200 km. Obe strani »arabske strehe« obrobљаta zelo vroči in suhi pokrajini, ki pa se močno razlikujeta.

Poznamo dve splošni razlagi imena Jemen. Beseda *Jumn* pomeni v arabščini srečen, med tem ko *Jamin* desno (10). Jemen bi potemtakem lahko pomenilo srečna dežela na Alahovi desnici (11). Grki in Rimljani so to območje poznali prav zaradi njegove blaginje in sicer pod imenom *Arabia felix* ali Srečna Arabija (6). Že zgodovinar Plinij je v 1. stol. našega štetja zapisal, da so trgovci z miro najbogatejši ljudje na svetu. Ko se je v Betlehemu rodil Jezus, naj bi eden izmed treh svetih kraljev ali modrecev tja prispel z juga Arabije, kjer iz dreves gumijevcev izceja dragoceno smolo kadila in mire.

Zadnja stoletja in leta so bila na jugovzhodnem delu Arabskega polotoka, na današnjem ozemlju Jemna, zelo burna. Jemnu so vladali različni gospodarji. Kljub poučnemu jemenskemu pregovoru: »Kdor razpihuje žerjavico, ga pogoltnjejo plameni ali prekrije pepel«, so se razraščali spori, ki so prispevali k te-

UDC 915.33

YEMEN – FROM RED SEA TO AR RUB AL KHALI DESERT

Tomaž Podobnikar, Prostorsko informacijska enota ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

The territory of the former North Yemen is divided into three very different climatic zones. The green »Arabian roof« the mountains with the highest peaks up to 3000 m above sea level, extends up to 200 km in width. The landscapes on its both sides are very hot and dry, and thus very different.

mu, da je Jemen ena najrevnejših držav sveta. Današnji Jemen je nastal 22. maja 1990 z združitvijo Severnega in Južnega Jemna (14). Na četrto obletnico združitve je s proglasitvijo samostojne države z imenom Demokratična republika Jemen na jugu Jemna sledila vojna, ki je z zmago »severnjakov« po dveh mesecih ponovno pripeljala do enotnega Jemna (2).

V zadnjih petih letih se je že tako nizek dohodek na prebivalca zmanjšal za desetkrat. Počasen ali svojevrsten razvoj Jemna morda dobro opisujeta podatka, da poznajo v Jemnu radio od leta 1956, televizijo pa od leta 1975 (12). Peščica prebivalcev obvladuje večji del gospodarstva in živi zelo razkošno. Največji delež gospodarstva predstavljajo kmetijski pridelki, industrije pa skorajda ni. Največja pričakovana predstavljajo naftna in plinska polja Masilah na vzhodnem delu Jemna (9).

Jemen meji na severu s Saudovo Arabijo, na vzhodu z Omanom, na zahodu ga obliha Rdeče morje in na jugu Arabsko morje (13). Površina države je okoli 530.000 km², kar je približno za Slovenijo manj od površine Francije. Precejšen del meje s Saudovo Arabijo še ni določenn, z Omanom pa so mejo potrdili leta 1992. Država nadzira strateško pomembno ožino Bab al Mandab med Rdečim morjem in Adenskim zalivom, skozi katero poteka pomembna morska pot med Azijo in Evropo. Med zalivsko krizo (vojna v Kuvajtu) se je z začasnega dela v zalivskih državah, predvsem iz Saudove Arabije, v državo prisilno vrnilo več kot milijon delavcev. Jemen je namreč med zalivsko krizo simpatiziral z iraško stranjo.

Jemen ima po različnih ocenah od 12 do 15 milijonov prebivalcev. Kljub razmeroma redki povprečni poseljenosti, okrog 27 ljudi na km², pa gorska območja pesti prenaseljenost (od 200 do 500 lju-

Slika 1: Borna vegetacija v večini puščavski pokrajini Tihamah, ki leži ob Rdečem morju, med krajema Al Mukha in Al Khawkhah. V ozadju je tipična ribiška vasica z enoprostorskimi kolibami, kakršne najdemo predvsem na drugi strani Rdečega morja, v Afriki. (Foto: T. Podobnikar.)

di na km² (9)). Naravno življenjsko okolje je na nekaterih območjih precej ogroženo zaradi pomanjkanja vode, predvsem pitne (14), poletnih peščenih puščavskih viharjev, erozije prsti ob močnih nalihivih ter pretiranega pašništva (tretjina površin) in s tem večanja puščav.

V podnebnem smislu spada Jemen v sahelski pas, zaradi posebnih topografskih značilnosti pa hrane, kot v sosednji Afriki, navadno ne primanjkuje. Območje med Rdečim morjem in Saudovo Arabijo (bivši Severni Jemen) v grobem razdelimo na tri velike in raznolike pokrajinske pasove (11):

- Tihamah, vlažna in vroča, pretežno puščavska ravnina ob Rdečem morju,
- podnebno zmerno zahodno gorovje, osrednje višavje in vzhodno gorovje,
- puščava Ar Rub al Khali.

Ob jemenski obali Rdečega morja prevladuje kakih 50 km široka, pretežno puščavska ravnina **Tihamah**, kjer je zlasti poleti neznosno vroče in vlažno. Vročino navadno nekoliko blažijo pasatni vetrovi, ki pa poleti pojenjajo. V teh krajih je letno povprečno le od 100 do 200 mm padavin, včasih pa tudi več let zaporedoma ne pade niti kaplja dežja. Najvišje temperature se povzpnejo od 32°C pozimi in do 40 ali celo 50°C poleti.

Ob rdečemorski obali najpogostejše naletimo na ribiška naselja. Prebivalci teh naselij so črnci (Afro-Arabci). Njihova naselja so podobna afriškim na drugi strani strani Rdečega morja. Stanovanja so preproste kolibe krožnega tlorisa, zgrajene iz lesa in ilovice ter krite s svežnji slame (10, 13).

V mestih večinoma ni črncev. Največje in najpomembnejše mesto je Hodeida (155.000 preb.), ki je po zadnji vojni leta 1994 postalo najpomembnejše pristanišče v državi. Že mnogo prej, pred 150 leti, pa je začelo propadati pristanišče Al Mukha ali Moka, od koder so v začetku 17. stol. začeli v svet izvažati slavno kavo Mocca. Turisti najbolj poznajo obmorsko letovišče Al Khawkhah, kjer peščica Nemcev in Italijanov predvsem pozimi in pomladi preživlja počitnice v prijetnem tropskem podnebjju. V oazi vadija Zabid leži starodavno istoimensko mesto. Islamsko mesto je bilo ustanovljeno leta 820 in je bilo središče učenosti južnega dela islamskega sveta (6). Nadstropne hiše so zgrajene v unikatnem slogu. Pri tem so najskromnejše fasade, ki jih vidimo z ulic, najbogatejša pa so pročelja notranjih dvorišč ter notranja hišna oprema. Tak način gradnje je skrival bogastvo lastnikov pred mimoidočimi.

Ponekod tik ob obalah Rdečega morja rasejo palme, ki jim morska sol ne pride do živge. Obalno ravnino skoraj neopazno sekajo plitvi izteki gorskih dolin. Do teh dolin priteče voda kot podtalnica po nalihivih v bližnjih gorah. Površinske hudournne vode navadno ne dosežejo morja. Te suhe doline so skrbno obdelane oaze v puščavi. Na namakanih poljih pridelujejo bombaž, tobak, lucerno, koruzo, fižol, paradižnik in druge poljščine.

Ko se iz ravnine Tihamah premaknemo proti zahodu, se kmalu znajdemo nekaj tisoč metrov višje, sredi prijetne, zelene in divje gorske pokrajine **zahodnega in vzhodnega gorovja ter osrednjega višavja**. Pomladi med zelenjem žarijo rume-

Preglednica: Geografski prerez v smeri zahod-vzhod od Hodeide ob Rdečem morju do Mariba (prirejeno po 10).

Pokrajina	Značilni kraji z nadmorsko višino	Nadmorska višina v m	Podnebje	Kulturno rastje
ravnina Tihamah	Hodeida (10 m)	od 0 do 300	tropsko	bombaž, datelji, papaja, mango, banane
zahodno gorovje	Manakha (2200 m)	od 300 do 2200	subtropsko do zmerno	kava, kat, sadno drevje, žita
osrednje višavje	Sana (2350 m), Jabal an Nabi Shuayb (3760 m)	od 2200 do 3760	zmerno	trta, žita, sadno drevje, oreški
vzhodno gorovje		od 2300 do 1100	zmerno do subtropsko	trta, sadno drevje, žita, dateljnovne palme
puščava Ar Rub al Khali	Marib (1100 m)	1100	puščavsko	nekaj grmičevja

Slika 2: Okolice vasi Manakha, ki leži na strateško pomembnem gorskem cestnem prelazu med glavnim mestom Sano in Hodeido ob Rdečem morju. Manakho (2200 m) obkrožajo gorski grebeni, ki so pozidani s posameznimi utrjenimi bivalnimi stolpiči in vasicami akropoliskega tipa (v ozadju). Vasi obkrožajo terase z nasadi kava. (Foto: T. Podobnikar.)

ni cvetovi kaktusov. V gorovju, ki poteka v smeri sever–jug, pade letno od 400 do 2000 mm padavin. Največ padavin prejmejo južni deli gora ter zahodna pobočja. V teh krajih sta letno dve obdobji z izrazitejšimi padavinami in sicer »mala« deževna doba marca in aprila, ko je sonce prvič v zenitu, ter »velika« deževna doba avgusta in septembra, ko pride sonce drugič v zenit, poleg tega pa predvsem južni del gorovja oplazi vlažni monsun. V deževnih obdobjih se v gorah vsakodnevno ponavlja enaka vremenska slika: ponoči in dopoldne je jasno vreme z dobro vidljivostjo, popoldne se pooblači in pojavljajo se krajevne nevihte, tik pred sončnim zahodom pa se oblaki navadno razkrojijo, tako da lahko opazujemo kratkotrajen sončni zahod. Kadar ni deževne dobe, je tudi v gorah navadno zelo sušno, poleg tega pa se temperatura visoko v gorah ponoči pogosto spusti pod ničlo, tudi v Sani (2350 m), glavnem mestu.

Gorovje je vulkanskega izvora, z oblimi bazaltnimi vrhovi. Na nekaterih delih visokogorja je prisotna vulkanska aktivnost. Gorovje je poraščeno vse do

najvišjega, 3760 m visokega vrha Jabal an Nabi Shuayb. Nekatera pobočja so Jemenci v preteklih stoletjih vse do vrhov spremenili v terase (5), ki jih namakajo s preprostimi sistemi (8). Ob intenzivnem kmetovanju pridelujejo raznovrstne poljščine, in sicer v odvisnosti od nadmorske višine: proso, ječmen, razne stročnice, mango, papajo, banane, krompir, zelenjavo, grozdje (uradno le za predelavo v rozine), kavo, kat in še marsikaj. Ponekod rase tudi razno sadno drevje. Naravno uspevajo predvsem akacija, fikus in tamariska (6). Nekoč so na terasah gojili predvsem kavo, a so njeno gojenje večinoma opustili. Pradomovina kave je etiopska pokrajina z imenom Kafa. Po nekaterih podatkih so jo začeli v Jemnu gojiti že pred dvatisoč leti. Kavo pridelujejo iz zmletih in praženih semen, ki jih dajejo do pet metrov visoka drevesa kavovca (*Coffea arabica*).

Naselja so v hribovju večinoma strnjena po grebenih, ali pa raztresena po pobočjih. Kamnite hiše so večnadstropne, pravi nebotičniki. Na strateško pomembnih krajih najdemo prave bivalne utrdbe, v katerih se je posamezna rodbina najlažje branila pred

morebitnimi vsiljivci. Poleg naselij ali samotnih stolpičev najdemo zajetja deževnice z odprtimi vodnjaki.

Najbolj zeleni del Arabskega polotoka je jemenska provinca Ibb z istoimenskim glavnim mestom. V osrednji dolini te province, ki ji pravijo tudi »Zelena dolina Arabije«, žanjejo in pobirajo pridelke kar trikrat do štirikrat letno. V tem delu je tudi tretje največje mesto v Jemnu, Taizz (okrog 200.000 preb.) ter glavno jemensko mesto Sana (prek pol milijona preb.).

Sana je bila prav do zadnjih desetletij zaščiten pred vplivi modernega sveta. Od leta 1984 je zaščiten od Unesca, ki je vlagal v obnovo starega mesta, vendar to kljub vsemu počasi propada. Legenda pravi, da je mesto ustanovil eden od treh Noetovih sinov, Sem, ki je prispel s severa. Prostor za naselitev mu je pokazala ptica. Mesto Sana je eden najlepših svetovnih arhitekturnih biserov. V obzidanem starem delu mesta prevladujejo bivalni stolpiči, stari do 400 let ali več, v katerih živijo posamezne rodbine. Zgrajeni so iz naravnega materiala, in sicer v spodnjih nadstropjih iz bazaltnih blokov, v zgornjih pa iz opečnatih zidakov. Fasade so okrašene z ornamentami. Majhna okna okroglih in oglatih oblik so zastekljena z barvnim steklom ali tradicionalno s pisanim alabastrom ter obrobljena z belimi črtami. Take stavbe imajo štiri, pet, pa tja do neverjetnih osem nadstropij! Pritličje navadno izkoristijo kot prostor za živali in za večje predmete. Pogosto najdemo v pritličju tudi sobo za odpadke, ki jih koristno uporabijo kot gorivo. V prvem nadstropju so živilske shrambe in prostor za gospodinjne potrebščine. Naslednja nadstropja so predvidena za spalnice in kuhinjo. V zgornjem nadstropju je soba, kjer moški v popold-

nevih žvečijo kat, gospodar pa sprejema goste. Tej sobi pravijo »mafrez«, soba z dobrim razgledom.

Kat spada med droge. Podobno kot kava izhaja iz gora vzhodne Afrike. V Jemnu so listi kata pravo nacionalno družabno mamilo (4). Danes je zaradi vse večje dobičkonosnosti že precej izpodrinil gojenje kave. Kat najbolje uspeva prav na območjih, kjer so včasih gojili kavo. Kat, *Catha edulis*, je majhno, zimzeleno trdoživno drevo. Njegovi listi vsebujejo blago, pomirjujoče mamilo – alkaloidi. Najvišja, do 10 m visoka drevesa, rasejo v gorovju Jabal Sabir. Drevo je precej nezahtevno, potrebuje le zadostno količino vode. Uspeva na nadmorski višini med 1500 in 2500 m.

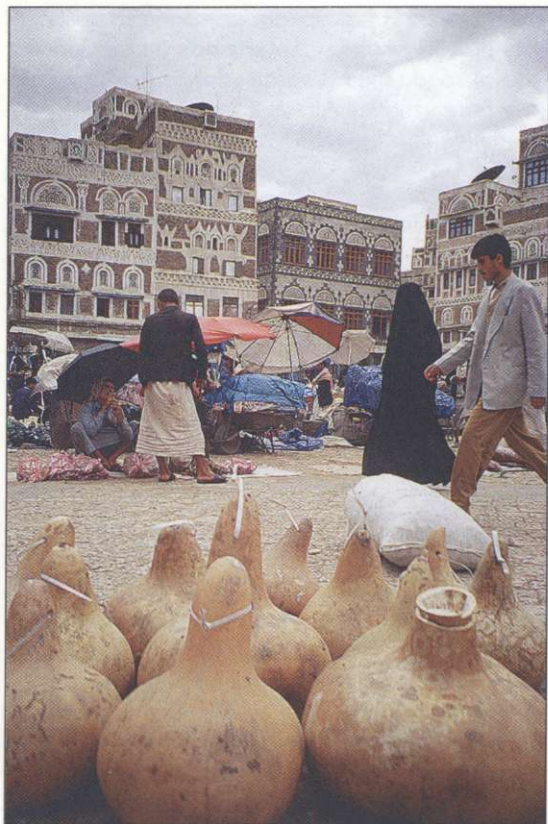
Kat žveči kar 95 % jemenskega prebivalstva, tako moški, kot ženske in tudi veliko otrok ter tako odreže kar lep del družinskega zaslužka. Le kat, ki je naboran istega dne, je primeren za žvečenje, saj iz ovenelih listov izgine vsa opojna moč. Jemenca, ki ga ne žveči, označijo za samovoljneža in menijo, da je z njim nekaj narobe. Kat so smeli pred združitvijo Jemnov v Južnem Jemnu žvečiti le ob četrtek in petkih, ki sta v muslimanskem svetu prosta dneva. Danes pa ga po vsej državi žvečijo vsakodnevno, kot nekoč le v Severnem Jemnu. Žvečenje kata je pravi obred, ki se začne takoj po poldnevu. Takrat se ulice spraznejo: moški se zberejo v »mafrezu«, sobi z razgledom, žensk pa tudi ni na spregled. Ko ga že nekaj ur žvečijo, kot koze listje, se zobje in ustna votlina obarvajo zeleno. Pri dodajanju vedno novega listja postane desno lice tako nabuhlo, kot da se bo pravkar razpočilo.

Nasprotniki kata pravijo, da naredi to listje ljudi lene, bolne in živčne, njegovi zagovorniki pa, da jim žvečenje zvišuje inteligenco in vzdržljivost ter da jim lahko ozdravi sladkorno bolezen. Pri tem pripomnijo, da je to mamilo najdonosnejša kmetijska kultura ter da bodo izkupički od prodaje izravnali socialne razlike med mesti in podeželjem. Zgovoren je podatek, da je kat pred desetimi leti predstavljal kar tretjino vseh ekonomskih dejavnosti tedanjega Severnega Jemna.

Če se premikamo še dalje proti vzhodu severnega dela Jemna, se začnemo spuščati z gora po stopničastih terasah v vse bolj pusto pokrajino, puščavo **Ar Rub al Khali**. Njene peščene sipine so ponekod popolnoma prekrite s črno, strjeno lavo. Ta pokrajina je v primerjavi z rdečemorsko obalo predvsem zaradi majhne relativne vlage neprimerno prijetnejša. Ta puščava je sicer podnevi še bolj vroča, ponoči pa hladnejša. Letno je največ do 300 mm padavin.

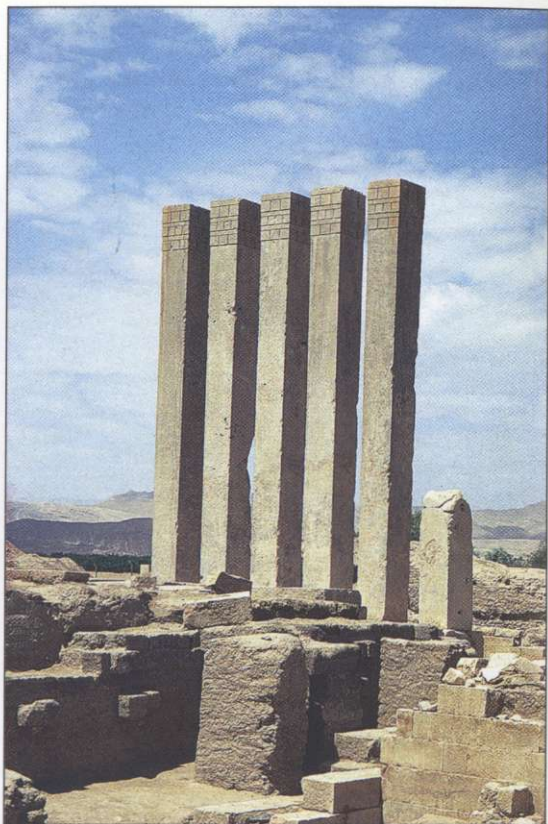
Slika 3: V glavnem mestu Sani prebivajo posamezne rodbine v kamnito-opečnatih stolpičih. Na okoliških vrtovih gojijo zelenjavo in redijo živino. (Foto: T. Podobnikar.)

Slika 4: Tržnica pri Jemenskih vratih v stari Sani. Buče »tale« uporabljajo za predelavo mleka v smetano ali maslo. (Foto: T. Podobnikar.)

Prevladujejo nomadska naselja. Najpomembnejše mesto tega dela Jemna je Marib (1100 m). V tem starodavnem mestu, ki so ga zbombardirali med eno izmed državljanskih vojn, živi le še malokdo. Veličastni ostanki pranebotičnikov iz kamena, blata in lesa, z majhnimi okni, stojijo na še starejših ostankih stavb, na katerih je ohranjenih tudi nekaj napisov starodavnega kraljestva Saba.

Marib je najpomembnejše jemensko arheološko najdišče. V okolici mesta je med puščavskimi sipinami vse polno ostankov starodavne civilizacije ljudstva mesečeve blaginje. Kraljestvo miroljubnega in tehnološko razvitega ljudstva Sabejcev je zavzemalo ozemlje današnjega Jemna in province Dhofar v Omanu. Sabejci, ena izmed semitskih etničnih skupin, so si ustvarili kraljestvo zgodnjemužnelastniškega tipa. Kraljestvo je obstajalo 14 stoletij, od okoli leta tisoč pr. n. št. (1). Srečanje kraljice iz Sabe s kraljem Salomonom opisujeta tako koran kot bibli-

Slika 5: Pet stebrov starodavnega luninega templja ali prestola kraljice iz Sabe, v puščavi Ar Rub al Khali, blizu Mariba. (Foto: T. Podobnikar.)

ja (7). Kraljica iz Sabe, ki ji Etiopci pravijo Make-de, naj bi se po etiopskem ustnem izročilu poročila s Salomonom, s čimer naj bi zaživela najdlje trajajoča kraljevska rodbina na svetu, ki je bila prekinjena šele leta 1974 (3). Prav opis srečanja »kraljice z juga« z izraelskim kraljem v 10. stol. pr. n. št. nam je ohranil najstarejše podatke o Sabi (6).

Blizu Mariba je lunin tempelj ali »pet stebrov«. Temu kraju pravijo Arabci »arš Bilkis« ali prestol kraljice Bilkis, kot pravijo kraljici iz Sabe. Šesti stebel so zlomili vraževerni muslimani, saj je po njihovem izročilu šest hudičev število. Večji del ostalin Sabejcev je še vedno neraziskan in jih vsaj delno prekriva puščavski pesek. V bližini najdemo še sončni tempelj ali svetišče kraljice Bilkis, kot mu pravijo domačini. Tempelj ovalne oblike predstavljajo ostanki zidu in več stebrov. Zgradili so ga med 4. in 8. stol. pr. n. št., nakar so ga leta 1950 izkopali iz puščavskega peska.

Slika 6: Ostanke stolpičev starega Mariba. Marib je bil nekoč glavno mesto sabejskega kraljestva, znanega pod imenom Srečna Arabija, od koder je proti severu vodila zlata pot kadila in mire. (Foto: T. Podobnikar.)

Marib je pravzaprav umetna oaza sredi puščave. Leta 1986 so zgradili 40 m visok in 760 m dolg jez, ki zadržuje hudourniško vodo z gora. Namenjen je predvsem namakanju polj v okolici Mariba, tako da počasi spet nastaja zelena oaza, kakršna naj bi bila v času izgradnje starega velikega sabejskega jez. Ostanke starega jez, tehnološkega čudeža tistega časa, ležijo blizu novega jez. Na vsaki strani doline sta ostala glavna branika in celo nekaj blata, ki je bilo sestavni del jez. Na eni izmed zgradb (branikov) se še vedno razločijo v skalo urezani prekopi, po katerih se je voda razlivala na posamezna polja. Stari sabejski jez se je zrušil že davnega leta 570 s propadom Sabe. V času Sabejskega kraljestva je v okolici Mariba živelo veliko več ljudi, kot danes, ko je težko najti družine, ki bi živele v puščavi.

1. Brockhaus' Konversations-Lexikon. I. A. Brockhaus in Leipzig, 9. Berlin und Wien, 1898.
2. Cambridgeov podatkovnik. DZS. Ljubljana, 1995.
3. Connah, G. 1987: *African Civilisations*. Cambridge University Press.
4. Enciklopedija leksikografskog zavoda. Jugoslavenski leksikografski zavod. Zagreb, 1969.

5. Gabrovec, M. 1991: Jemen. *Geografski obzornik* 2/1991. Ljubljana.
6. Härmäläinen, P. 1991: *Yemen – a travel survival kit*. Lonley Planet Publications.
7. Lexikon für Theologie und Kirche. Herder & Co. Gm. B. h., Rufina bis Terz, IX. Friburg im Breisgan, 1937.
8. Mundy, M. 1989: *Irrigation and Society in a Yemeni Valley, Yemen Sanaa*. Mediterranean Peoples N° 46, Revue trimestrielle – janvier-mars 1989. Paris.
9. Natek, K., Perko, D., Žalik Huzjan, M. 1993: *Države sveta 1993*. Ljubljana.
10. Piepenburg, F. 1987: *New Traveller's Guide to Yemen*. Oriental Press. Bahrain.
11. *Severna Afrika in Arabski polotok. Dežele in ljudje*, Mladinska knjiga. Ljubljana, 1994.
12. *Tourist Guide of Yemen Arab Republic*, Ministry of Information & Culture, General Tourism Corporation. Sana'a.
13. Yemen. Arab. net (prek Interneta 1996).
14. Yemen. The CIA World Fact Book 1995. Washington (prek Interneta 1995).